

**ՏՆՏԵՍԱՎԱՐՈՂ ՍՈՒՑԵԿՏՆԵՐԻ ԸՆԹԱՑԻԿ ԱԿՏԻՎՆԵՐԸ ԵՎ
ԴՐԱՆՑ ՇՐՋԱՆԱՌԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ
ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Ա. Յ. ԲԱՅԱԴՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետությունում տնտեսավարման նոր պայմաններում ձևավորվում ու զարգանում են կազմակերպական հիմունքներով ժամանակակից տնտեսավարող սուբյեկտներ (բաց և փակ բաժնետիրական, սահմանափակ պատասխանատվության ընկերություններ, ֆերմերային տնտեսություններ և այլն), որոնք իրենց գործունեությունն իրականացնում են ֆինանսատնտեսական նոր փոխհարաբերությունների հիման վրա: Հետևաբար, անկախ սեփականության ձևից, իրավական կարգավիճակից և ստանձնած ծրագրի ծավալից, ձեռնարկչատիրական գործունեությունն իրականացնող ցանկացած տնտեսավարող սուբյեկտ պետք է իր տրամադրության տակ ունենա անհրաժեշտ չափով ակտիվներ, որոնք լինում են երկու տեսակի՝ ոչ ընթացիկ և ընթացիկ: Անշուշտ, դրանցից յուրաքանչյուրն իր ուրույն տեղն ունի արտադրատնտեսական գործունեության արդյունավետ կազմակերպման գործընթացում, սակայն ավելի կարևոր են ընթացիկ ակտիվները, որոնք ապահովում են արտադրության ու շրջանառության ոլորտի անընդհատ գործունեությունը:

Ընթացիկ ակտիվները հաշվառման, պլանավորման և ֆինանսատնտեսական վերլուծության գծով կարող ենք ստորաբաժանել ըստ հետևյալ հատկանիշների՝.

1. Հաշվեկշռում ներառման առումով՝
 - ա) նյութական ընթացիկ ակտիվների՝ պաշարների տեսքով,
 - բ) դեբիտորական պարտքերի,
 - գ) դրամական միջոցների:
2. Արտադրության գործընթացին մասնակցության աստիճանի՝
 - ա) ընթացիկ (շրջանառու) արտադրական միջոցների,
 - բ) շրջանառության միջոցների:
3. Պլանավորման, կառավարման և վերահսկման գործընթացի հետ կապված՝
 - ա) նորմավորվողի՝ արտադրական պաշարների, սեփական արտադրության կիսաֆաբրիկատների և պահեստում գտնվող պատրաստի արտադրանքի չիրացված մասի,
 - բ) չնորմավորվողի՝ դրամական միջոցներ, դեբիտորական պարտքեր և այլն:
4. Կազմավորման աղբյուրների բնույթից կախված՝
 - ա) սեփական ընթացիկ (շրջանառու) ակտիվների, որոնք արդյունք են հաշվեկշռում ներառված հետևյալ բաժինների՝ Պ(III) + Պ(IV) - Ա(I) կամ սեփական կապիտալ + ոչ ընթացիկ պարտավորություններ - ոչ ընթացիկ ակտիվներ,
 - բ) փոխառու ընթացիկ ակտիվների, որոնք ձևավորվում են բանկային վարկերի, փոխառությունների, ինչպես նաև կրեդիտորական պարտքերի հաշվին:
5. Իրացվելիությունից կախված՝
 - բացարձակ իրացվելի,
 - արագ իրացվելի,
 - դանդաղ իրացվելի ընթացիկ ակտիվներ:
6. Ներդրվող կապիտալի ռիսկի աստիճանից կախված՝
 - ա) նվազագույն ռիսկով ներդրվող ընթացիկ ակտիվներ՝ դրամական միջոցներ և ընթացիկ ֆինանսական ներդրումներ,

՝ Տե՛ս՝ В. Г. Артеменко, М. В. Белендир, Финансовый анализ, Москва, 1997, էջ 47-48:

բ) փոքր ռիսկով ներդրվող ընթացիկ ակտիվների՝ արտադրական պաշարներ (առանց չօգտագործված մասի), դեբիտորական պարտքեր (առանց կասկածելի պարտքերի), պատրաստի արտադրանք և ապրանքների մնացորդներ (առանց չիրացված մասի),

գ) միջին ռիսկով ներդրվող ընթացիկ ակտիվների՝ արագամաշ առարկաներ, անավարտ արտադրություն և գալիք ժամանակաշրջանի ծախսեր,

դ) բարձր ռիսկով ներդրվող ընթացիկ ակտիվների՝ կասկածելի դեբիտորական պարտքեր, չօգտագործված արտադրական պաշարներ, չիրացված պատրաստի արտադրանք ու ապրանքներ:

7. Նյութատարկայական բնույթից կախված՝

- աշխատանքի առարկաների,
- պատրաստի արտադրանքի,
- ապրանքների,
- դրամական միջոցների,
- դեբիտորական պարտքերի տեսքով:

Տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական դրությունն² անմիջականորեն կախված է այն բանից, թե ինչ արագությամբ են ընթացիկ ակտիվները ներդրվում արտադրությունում և շրջանառության ոլորտում, իսկ վերջնական արդյունքում պատրաստի արտադրանքն ու ապրանքներն իրացման հետևանքով վերածվում դրամական միջոցների: Ընթացիկ ակտիվների շրջապտույտի տևողության վրա ազդում են մի շարք գործոններ: Առավել կարևոր արտաքին գործոններից են՝ տնտեսավարող սուբյեկտի գործունեության ոլորտը, ճյուղային պատկանելիությունը, գործունեության ծավալները, սյուալ երկրի տնտեսական իրավիճակը և այլն:

Ներքին ազդող գործոններից են տնտեսավարող սուբյեկտի վարած գնային քաղաքականությունը, ունեցած տնտեսական միջոցների (ակտիվների) կառուցվածքը, պաշարների գնահատման մեթոդիկան և այլն:

Նշվածներից հատկապես կարևոր ազդող գործոններ են նրանք, որոնցով գնահատվում և հաշվարկվում են նյութական ընթացիկ ակտիվների նորմատիվներն ու այդ ակտիվների օգտագործման ցուցանիշների համակարգը:

Ընթացիկ ակտիվների դրամական ձևը վերարտադրական գործընթացում՝ կատարում է առանձնահատուկ դեր, քանզի, ի տարբերություն ֆունկցիոնալ մյուս ձևերի, հենց դա է ապահովում ինչպես տնտեսավարող սուբյեկտների փոխհարաբերությունները, այնպես էլ բյուջեի, սոցիալական մարմինների, վարկային համակարգի աշխատողների և այլ կազմակերպությունների հետ ունեցած հարաբերությունները, հետագա բաշխումն ու վերաբաշխումը: Ասենք նաև, որ չնայած ազատ դրամական միջոցների բաժինն ընդհանուր ընթացիկ ակտիվներում սովորաբար կազմում է 5 – 6%, սակայն ներկայիս դեռ չձևավորված ու չկանոնակարգված շուկայական հարաբերությունների պայմաններում էապես մեծացել են դրանց ծավալն ու դերը: Տնտեսավարող սուբյեկտների ազատ դրամական միջոցների գոյացումը ճիմնականում հետևանք է ընթացիկ ակտիվների դանդաղ շրջապտույտի և հատկապես միջոցների ստացման և դրանց ծախսման ժամկետների անհամապատասխանության: Բանն այն է, որ արտադրական գործունեություն իրականացնող կազմակերպություններում ընթացիկ ակտիվները դրսևորվում են որոշակի կազմով ու կառուցվածքով, որոնք ընդհանուր տեսքով ցույց են տրքվում հաշվային պլանում, ինչպես նաև հաշվապահական հաշվեկշռում: Ուստի ցանկացած կազմակերպության արտադրատնտեսական ծրագրի անխափան կատարման համար կարևոր է ոչ միայն նրա ունեցած ընթացիկ ակտիվների ծավալը, այլև դրանց կառուցվածքն ու առկա ծրագրի իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների նվազագույն մնացորդը: Ակտիվների և դրանց կազմավորման աղբյուրների մեծությունը պետք է լինի օպտիմալ, բխի արտադրատնտեսական ծրագրում ներառված

² Տե՛ս **М. С. Абрютин, А. С. Грачев, Анализ финансово-экономической деятельности предприятия, Москва, 1998, էջ 107:**

³ Տե՛ս **Լ. Բաղաճյան, Կարճաժամկետ ֆինանսական կանխատեսումը արտադրական կազմակերպությունում, Եր., 2000, էջ 132:**

չափումներից, իսկ դա հնարավոր է ապահովել միայն ճիշտ պլանավորման ու նորմավորման միջոցով: Ֆինանսական պլանավորման կարևորագույն բնագավառներից մեկը ընթացիկ ակտիվների պահանջի միկրոմակարդակով պլանավորումն է, որը պետք է գտնվի տնտեսավարող սուբյեկտների ու պետական համապատասխան գերատեսչությունների ուշադրության կենտրոնում:

Աճուշտ յուրաքանչյուր տնտեսավարող սուբյեկտի համար խիստ կարևոր է իր ունեցած ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակիցների հաշվարկումը⁴, որը գնահատելիս սովորաբար օգտագործվում են հետևյալ ցուցանիշները՝

1. Ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակից (Գ_{շրջ.}), որն արտահայտվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$q_{շրջ.} = \frac{ԻԶԳ}{ԸԱ} \quad (1)$$

որտեղ ԻԶԸ-ն արտահայտված ապրանքների իրացումից ստացված զուտ հասույթն է (առանց աճուղղակի հարկերի և հաստատագրված վճարների), իսկ ԸԱ -ն ընթացիկ ակտիվների միջին մեծությունն է հաշվետու կամ նախորդ ժամանակաշրջաններում:

Շրջանառելիության գործակիցը ցույց է տալիս հաշվետու կամ նախորդ ժամանակահատվածներում ընթացիկ ակտիվների կատարած պտույտների քանակը: Ինքնին հասկանալի է, որ որքան բարձր լինի պտույտների քանակը, կնշանակի, որ տվյալ տրնտեսավարող սուբյեկտի ընթացիկ ակտիվների մեկ միավորը բերել է իրացումից ավելի շատ զուտ հասույթ կամ, այլ կերպ ասած, այդ գործակիցը բնութագրում է միջին հաշվով ընթացիկ ակտիվներին բաժին ընկնող իրացումից զուտ հասույթի գումարի չափը:

2. Ընթացիկ ակտիվների մեկ պտույտի տևողությունը (Պ_{տևող.}) արտահայտվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$\eta_{տևող.} = \frac{\overline{ԸԱ}}{ԻԶԳ} \quad (30, 90, 180, 360) \text{ օր,} \quad (2)$$

կամ՝

$$\eta_{տևող.} = \frac{1}{q_{շրջ.}} \quad (30, 90, 180, 360) \text{ օր,} \quad (3)$$

որտեղ 30, 90, 180, 360-ը հաշվետու կամ նախորդ ժամանակաշրջանի տևողությունն է օրերով, իսկ Գ_{շրջ.} -ն՝ ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակիցը (պտույտներով)՝ հաշվարկված հաշվետու կամ նախորդ ժամանակաշրջանների համար:

Քանի որ այս ցուցանիշը հակադարձ համեմատական է ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակիցի մեծությանը, հետևաբար որքան փոքր լինի մեկ պտույտի տևողությունը, տնտեսավարող սուբյեկտն այնքան ավելի կարճ ժամանակահատվածում կարող է իրացումից ստանալ առավելագույն հասույթ:

3. Ընթացիկ ակտիվների բեռնվածության գործակից (Գ_{բեռն.}) արտահայտվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$q_{բեռն.} = \frac{\overline{ԸԱ}}{ԻԶԳ} : \quad (4)$$

Այս գործակիցը ցույց է տալիս մեկ միավոր իրացումից հասույթին ընկնող ընթացիկ ակտիվների միջին չափը: Որքան փոքր լինի գործակիցը, այնքան արտադրության ու շրջանառության ոլորտում գտնվող ընթացիկ ակտիվները կնպաստեն նոր արդյունքի (արտադրանք, ապրանքներ) ստացմանը, հետևաբար և՛ դրանց իրացման հետևանքով դրամական միջոցների գոյացմանը:

Հարկ է նշել, որ առևտրային կազմակերպությունները ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության ցուցանիշները հաշվարկելիս իբրև կանոն իրացումից ստացված զուտ հասույթի փոխարեն օգտագործում են ապրանքների վաճառքի գները:

⁴ Տե՛ս Ա. Դ. Шеремет, Е. В. Негазев, Методика финансового анализа, Москва, 1999, էջ 126:

Տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից հաշվարկվող շրջանառելիության ցուցանիշների իմաստն ավելի պարզ դարձնելու համար այդ ամենը կարող ենք ներկայացնել աղյուսակի տեսքով, հաշվի առնելով տնտեսավարող սուբյեկտի հաշվեկշիռի տվյալները (տե՛ս աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1

Ծուցանիշների անվանումը	Նախորդ ժամանակաշրջան (տարի)	Հաշվետու ժամանակաշրջան (տարի)	Օնդումը (+,-)	
			բացարձակ	հարաբերակալն %
1	2	3	4	5
Ելակետային				
1. Արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրա ցույցի գուտ հատույթ, հազ. դրամ	517481	794709	277228	53,6
2. Ընթացիկ ակտիվների միջին մեծությունը, հազ. դրամ	204657	295822	91165	44,5
Հաշվարկային				
3. Շրջանառելիության գործակիցը, պտույտ (տող 1 : տող 2)	2,529	2,686	0,157	6,2
4. Մեկ պտույտի տևողությունը, օրերով (տող 2:տող 1 x օրերի թիվ) կամ (1 : տող 3 x օրերի թիվ)	142,37	134,0	- 8,37	- 5,9
5. Ընթացիկ ակտիվների բեռնվաճ ծուխան գործակիցը (տող 2 : տող 1)	0,395	0,372	- 0,023	- 5,8

Աղյուսակի տվյալներից պարզվում է, որ ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակիցը նախորդ տարվա 2,529 պտույտի փոխարեն կազմել է 2,686 պտույտ, կամ մեկ պտույտը տևել է 134 օր՝ նախորդ տարվա նկատմամբ նվազելով մոտավորապես 8 օրով (134,0 – 142,37):

Ինչպես նախորդ, այնպես էլ հաշվետու տարիների ընթացքում ընթացիկ ակտիվների մեկ պտույտի տևողությունն այնքան էլ բարձր չէ, այսինքն՝ դա տնտեսավարող սուբյեկտի համար դրական ցուցանիշ է, և մեկ պտույտը հաշվետու տարում կազմում է 0,372 տարի: Տևողության բարձր լինելը արդյունք է անավարտ արտադրության, չիրացված արտադրանքի և դեբիտորական պարտքերի ավելացման: Այդ վիճակից դուրս գալու համար անհրաժեշտ է եղած պատրաստի արտադրանքը ժամանակին իրացնել թեկուզ շուկայականից ցածր գներով, որպեսզի ստացված գուտ դրամական միջոցներն օգտագործվեն հետագա արտադրատնտեսական գործընթացի կարգավորման համար:

Ընթացիկ ակտիվների մեծությունն ըստ տարիների կարող է փոփոխվել՝ կախված տնտեսավարող սուբյեկտի ձեռնարկած կազմակերպատնտեսական միջոցառումներից: Այդ բացարձակ փոփոխությունը կարելի է հաշվարկել երկու եղանակով՝

$$1. \pm \Delta C U = (C U)_1 - (C U)_0 \times Q_{\text{բառ}} \quad (5)$$

որտեղ $C U$ -ն ընթացիկ ակտիվների ավելացման (+) կամ նվազեցման (-) մեծությունն է, իսկ $(C U)_1$ և $(C U)_0$ -ն՝ համապատասխանաբար հաշվետու և նախորդ տարիների (ժամանակաշրջանների) ընթացիկ ակտիվների միջին մեծությունը, $Q_{\text{բառ}}$ -ն իրացումից ստացված գուտ հատույթի աճի գործակիցն է:

Տեղադրելով (1) աղյուսակի տվյալները այս բանաձևի մեջ, կստանանք՝

$$\pm \Delta C U = 295822 - 204657 \times \frac{794709}{517481} = -18476 \text{ հազ. դրամ:}$$

$$2. \pm \Delta C U = (Q_{\text{տեղ.1}} - Q_{\text{տեղ.0}}) \times P_{\text{ս.1}} \quad (6)$$

որտեղ $Q_{\text{տեղ.1}}$ և $Q_{\text{տեղ.0}}$ -ն համապատասխանաբար հաշվետու և նախորդ տարիների (ժամանակաշրջանների) ընթացիկ ակտիվների մեկ պտույտի տևողությունն է օրերով, իսկ $P_{\text{ս.1}}$ -ը հաշվետու տարում մեկօրյա իրացումից ստացված գուտ հատույթի չափն է:

Տեղադրելով աղյուսակի տվյալները վերջին բանաձևի (6) մեջ, կստանանք՝

$$\pm \Delta C U = (134,0 - 142,37) \times \frac{794709}{360\text{օր}} = -18476 \text{ հազ. դրամ:}$$

Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ ուսումնասիրվող տնտեսավարող սուբյեկտի ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության աճման հետևանքով հաշվետու ժամանա-

կաշրջանում (համեմատած մախորդի հետ) դրանք նվազել են 18476 հազ. դրամով, այսինքն՝ ընթացիկ ակտիվներն օգտագործվել են ավելի արդյունավետ ձևով, քան մախորդ տարում:

Ի հաշիվ ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության փոփոխության՝ արտադրանքի իրացումից ստացված զուտ հասույթի կամ արտադրանքի ծավալի մեծության հավելածը հաշվարկելու համար օգտագործենք տնտեսավարող սուբյեկտի իրացումից զուտ հասույթի (ԻԶՀ) կախվածությունը նրա գործունեության համար պահանջվող ընթացիկ ակտիվների (ԸԱ) փոփոխություններից: Այդ կախվածությունն արտահայտվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$\pm \Delta \text{ ԻԶՀ} = \pm \Delta Q_{\text{շրջ.}} \times (\text{ԸԱ}), \quad (7)$$

որտեղ $Q_{\text{շրջ.}}$ -ը ընթացիկ ակտիվների պտույտների թվաքանակի փոփոխությունն է:

Քանի որ պտույտների թիվը (շրջանառելիության գործակիցը) հաշվարկվում է հաշվետու և մախորդ ժամանակաշրջանների համար, ուստի ըստ դրա փոփոխության (7) բանաձևը կընդունի հետևյալ տեսքը՝

$$\pm \Delta \text{ ԻԶՀ} = (Q_{\text{շրջ.1}} - Q_{\text{շրջ.0}}) \times (\text{ԸԱ}), \quad (8)$$

Տեղադրելով (1) աղյուսակի տվյալները մախորդ բանաձևի (7) մեջ՝ կստանանք

$$\pm \Delta \text{ ԻԶՀ} = 0,157 \times 295822 = 46444 \text{ հազ. դրամ:}$$

Պարզվում է, որ ընթացիկ ակտիվների (շրջանառու միջոցների) պտույտների ավելացման (0,157 պտույտ) հետևանքով իրացումից ստացված զուտ հասույթն աճում է 46444 հազ. դրամով՝ մախորդ ժամանակաշրջանի հետ համեմատած, և ըստ աղյուսակի, իրացումից ստացված զուտ հասույթի 277228 հազ. դրամով բացարձակ ավելացման դեպքում, այն կազմել է 16,8% ($46444 : 277228,0 \times 100\%$):

Այստեղից հետևում է, որ ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության փոփոխությունն ուղղակիորեն ազդեցություն է ունենում մաս տնտեսավարող սուբյեկտի ստացած զուտ շահույթի վրա, այսինքն՝ կարող է ավելացնել կամ նվազեցնել այն ($\pm \Delta \text{ ՉԾ}$): Դա կարող ենք արտահայտել հետևյալ բանաձևով՝

$$\pm \Delta \text{ ՉԾ} = (\text{ՉԾ})_0 \times \frac{Q_{\text{շրջ.1}}}{Q_{\text{շրջ.0}}} \cdot (\text{ՉԾ})_0, \quad (9)$$

Տեղադրելով աղյուսակի (1) համապատասխան տվյալները՝ կստանանք՝

$$\pm \Delta \text{ ՉԾ} = 19484 \times \frac{2,686}{2,529} - 19484 = 20694 - 19484 = 1210 \text{ հազ. դրամ:}$$

Պարզվում է, որ ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակցի 6,2% ավելացման հետևանքով հաշվետու ժամանակաշրջանում զուտ շահույթի գումարի չափը աճել է մախորդ ժամանակաշրջանի նկատմամբ 1210 հազ. դրամի չափով:

Վերը ասվածից հետևում է, որ յուրաքանչյուր ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտ պետք է իր տրամադրության տակ ունենա այնքան ընթացիկ ակտիվներ, որոնցով կարողանա պահպանել արտադրատնտեսական անխափան գործունեությունը և միաժամանակ ապահովել դրանց արդյունավետ օգտագործումը:

А. А. БАЯДЯН - Текущие активы хозяйствующих субъектов и эффективность их обращаемости и пользования. - Текущие активы (оборотные средства, или оборотный капитал) - часть общего капитала (активов), находящаяся в подчинении хозяйствующих субъектов. Текущие активы обеспечивают непрерывную деятельность производственной и оборотной сферы.

Финансовое состояние хозяйствующего субъекта непосредственно зависит от того, с какой скоростью текущие активы внедряются в производственную и оборотную сферу, а в конечном итоге - с какой скоростью готовая продукция и товары после реализации превращаются в денежные средства.

В работе приведены соответствующие формулы, на основе которых рассчитаны обращение и эффективность пользования текущих активов.